

Т.М. Шарова

ТИПОЛОГІЯ ПОЕТИКАЛЬНИХ РЕЦЕПЦІЙ У АВТОБІОГРАФІЧНИХ ТВОРАХ ВАСИЛЯ БОНДАРЯ “ВСЕ-ПРАВДА”, “ЛИСТЯ ЛЕТИТЬ ПРОТИ ВІТРУ”.

Творчу спадщину Василя Бондаря хочеться розглядати як певну цілісність. Справді, усі повісті письменника взаємопов’язані – чи хронологічно, чи спільними героями, чи повторюваністю ситуацій. Це пов’язано перш за все з їх концептуальною єдністю, з постійною увагою автора до проблем формування героїчної особистості у складні, переломні історичні періоди. Однією з прикметних рис таланту Василя Бондаря називають чутливість до виявів людяності й мужності в ситуаціях напружених, а той драматичних [1: 94-95].

У колі надзвичайно важливих для української літератури є тема війни і миру в широкому розумінні, причому своєрідність та оригінальність потрактування останньої у вітчизняному літературному процесі не викликає сумніву. Виникає необхідність сучасного, базового на ще донедавна нетрадиційному для українського літературознавства цілісного підході до прочитання художнього доробку вітчизняних письменників.

Творчість Василя Бондаря протягом багатьох років привертала особливу увагу критиків та літературознавців в Україні та за її межами. Серед найпомітніших літературних студій, що стосуються творів письменника, можна назвати праці Юрія Барабаша, Володимира Брюггена, Григорія Гельфандбейна, Юрія Герасименка, Зінаїди Голубевої, Миколи Шатилова, Миколи Шаповала, Андрія Чернишова та інших. У своїх дослідженнях критики здебільшого акцентували увагу на зображенні воєнних подій, змалюванні прийомів відображення життя в канцтаборах у прозі та поезії Василя Бондаря.

Повісті Василя Бондаря “Все-правда”, “Листя летить проти вітру” – це ніби плетиво болючих спогадів, фрагменти пережитого, що назавжди врізалися в пам’ять письменника. Ці твори сповнені ліризмом, автобіографічними деталями, сповідальні за манерою письма. Загальнозначимість моральних проблем, оригінальність поетики характеротворення, довірча щирість авторської оповіді – прикметні риси прозової діяльності Василя Бондаря.

Цілісність творів Василя Бондаря “Все-правда”, “Листя летить проти вітру” визначається перш за все тематичною єдністю. Провідною темою зазначених творів є доля людини у концтаборах, її вчинки та внутрішні переживання. Ці твори об’єднує антивоєнний пафос. Саме за тематичною єдністю пов’язується авторська свідомість, що проявляється в гранічній сконцентрованості на певному колі проблем і настроїв. Авторська свідомість знаходить найбільш повне і безпосереднє вираження в головному герої, якого автор назвав Андрій Швець.

У 1964 році Василь Бондар написав повість про своє довоєнне навчання, початковий період війни, коли він потрапив в оточення, втік з табору для військовополонених організував партизанський загін, який звільняв молодь з пунктів збору для відправки в Німеччину, знову був захоплений у полон і сам вивезений у Дахау. Авторіві здавалося, що він говорить про такі неймовірні пригоди, що йому не повірять, а розповідав же він про документальні факти своєї біографії, тому й назвав свою повість одним словом “Все-правда”, утворивши нове поняття. Не просто “Правда”, а “Все-правда”, з усіма деталями, подробицями, поворотами сюжету тощо. Про правду Василь Бондар сигналізував вже від першого слова повісті, від заголовку.

Повість Василя Бондаря “Все-правда” є автобіографічним твором, де головним героєм є Андрій Швець. Автор розповідає про себе від третьої особи. Сам автор визначив жанр твору – автобіографічна повість, повість з автобіографічним героєм. Про подальшу долю Андрія Швеця, головного героя повісті Василя Бондаря “Все-правда” автор написав у творі “Листя летить

проти вітру”. Там усе про концтабір Дахау, а це ніби пролог до неї. Герой твору Василя Бондаря, ніби живий, він ніколи не пробачає своїм ворогам.

У повісті “Листя летить проти вітру” письменник відтворює процес зародження незадоволення і протест рядових фронтовиків, в’язнів у концтаборах Дахау, Сирці, Тронсбері. Саме тут письменник відтворює простодушні розмови в’язнів про причини і винуватців війни. Василь Бондар підходить до проблем відтворення правди війни, головним чином через максимально-глибоке проникнення у внутрішній світ своїх героїв, спираючись на суспільний і естетичний рівень розвитку нашої епохи.

Назва книжки “Листя летить проти вітру” – не випадкова. З перших же сторінок показує автор, як потроху згуртовуються в’язні різних національностей і поглядів, як помалу, але невпинно зростають сили опору. Цей опір починається з малого – організованої боротьби з голодом і кінчається збройним виступом, активною боротьбою проти конаючого фашизму. У назві книжки – ключ до розуміння й центральної постаті твору. Андрій Швець – простий, чесний, радянський хлопець. Нелегко складається його доля. Не раз потрапляє він у найнезвичайніші ситуації, не раз просто-таки чудом рятується від неминучої смерті. Однак всі ці перипетії імовірні. Адже в таборі смерті, де щодня гинули сотні безневинних людей, де без упину диміла труба крематорію – вижити й справді можна було тільки чудом.

Автор описує події в яких головним героєм є Андрій Швець. Ось який був Андрій на сторінках першого твору: “... що я був кажуть бузувір із бузувірів, розбишака з розбишак, неслухняний, як песиголовець, двору не тримався, а никав десь поза Уманню, все на мені – сорочка і штани – горіло, хоч залізне мені купуй...” [2: 23].

З великою майстерністю Василь Бондар змальовує події, коли почалася війна: “Всі примовкли. Всі розхвилювались. Я вперше глибоко відчув, що прийшла біда у мою рідну хату. Доносився гуркіт, з’явилися військові. Вони встановлювали кулемети, а ми рили окопи...” [2:18]; “... раптом з гори, ні, не

в'їхали, а увірвалися в село броневтамашини, танкетки, танки. В них висунувшись до пояса, стояли молоді хлопці в чорному... Хмари накрили сонце, стало зрозуміло, що вже осінь, і водночас відчулось, що в нашому житті сталась страшна переміна. Ми всі зааніміли, поглухли..." [2:105].

Василь Бондар розповідає у творі про жахливі умови перебування головного героя (і не тільки) під час того, як їх затримали фашисти: ані їсти, ні пити не давали, спали на сірій землі розважаючись, кидали гранати в людський мурашник. Ось як показує нам Василь Бондар концтабір в Сирці: "В Сирці все робилося бігом: бігли одержувати баланду, бігли на роботу, і працювали бігом... За порушення цього правила – смерть. Виживали лише бригадири. Ці старожили Сирця і втратили людські якості – гідність, почуття жалю, пошану до старших. В лексиконі їх переважали нецензурні слова. За речі відібрані в новоприбулих, вони вимінювали в охорони і хліб, і жири... Бригадири знали: на них чекає неминуча смерть, рано чи пізно... В межах табору їм було дозволено все..." [2:156].

Василь Бондар перший твір своєї трилогії "Все-правда" закінчує подіями, коли арештантів із Сирця перевозять в Дахау. І цьому концтабору в Дахау присвячено другий твір "Листя летить проти вітру".

Цей твір автор присвячує: "Пам'яті замучених в концтаборах Сирець, Дахау, Аллах, Маркірх, Тронсберг і тим, що вижили "нічого не забувши, нічого непростивши..." [2:165].

Усі ці події Василь Бондар бачив на власні очі, адже він сам був в'язнем у концтаборах. Ці жахливі умови, в яких перебували в'язні у концтаборах відчував письменник дуже довго на собі. Усі ці жахливі події відчули на собі і побачили малі діти, жінки.

Ось як показує нам концтабір Дахау Василь Бондар: "Концентраційний табір Дахау – це ціле поселення. Бараки з пресованого провощеного паперу. Кожен барак, сірий та довгий, розділений на чотири частини. В тих приміщеннях тричотириповерхові ліжка. Подвір'я вузьке – барак від барака близько, на обох

причілках від барака до барака натягнуто кільчасті сітки. Ворота одні. Всі вони виходять на концтабірський проспект утрамбований мільйонами ніг, що виблискуює, мов асфальтовий...” [2:169-170].

У творі “Листя летить проти вітру” Василь Бондар говорить нам про особливі існування людини в концтаборі Дахау: “Денний раціон такий: раноранці – голий окріп. Тим, хто працює видається бротцайт – тонюсінька скибочка хліба та п’ятдесят грамів маргарину чи ліверної ковбаси – через день. О дванадцятій всім без винятку суп з брукви, капусти чи шпинату. Влітку все це замінюється вареною травою, котру кухарі косять за огорожею табору. Увечері, коли це понеділок, середа чи п’ятниця п’ятірка (кілограм на п’ятьох) хліба і півлітри баланди. У вівторок, четвер та неділю – четвірка хліба, окріп і маргарин або ковбаса...” [2:174].

З великою майстерністю Василь Бондар подає у творі образи, які дають можливість чітко прослідкувати за поведінкою, настроєм, характером Андрія Швеця. Це образи Курта Лінца: “Курт Лінц – двадцятип’ятилітня і досить вродлива особа: смаглява, з синіми очима, які плавали в красиво розрізаних зіницях” [2:246]; образ Юзефа Казимировича Поспішіла (чеха): “Юзеф Поспішіл – син теслі з-під Оломовця. Закінчив гімназію, потім вчився у Празі на скульптора. Там став комуністом... Два роки підпілля. Арешт... Юзеф Поспішіл розмовляє шістьма мовами. Після розгрому фашизму мріє поїхати на Кавказ і в Барселону: йому тут найбільше сподобалося” [2:249-250].

Персонажі твору – не витвір письменницької фантазії. Вони вихоплені просто з життя. Ось перед нами один із в’язнів, стійкий, непохитний Юліус: “...Сутулий, аж кисті рук сягають йому до колін; зовсім голий, як місяць, череп... Вісім страшних років він витримав. Він втратив тисячі своїх друзів. Він не зрадив і не зломався. Він бачив таке, що й згадувати страшно. Йому тільки тридцять шість років, а він – дідусь” [2:193-194].

У повісті “Листя летить проти вітру” Василь Бондар згадує фрази вже відомі для нього: “Маки на дротах”. Після втечі в’язнів, невільників, які залишились у

концтаборі примусили лягти на землю: “Невільники нюхали землю, а над ними оспіване жайворонками небо квітчалось лебедино-білими хмарами... – Поглянь-но – маки на дротах... Андрій скопив око. Куш маку ріс над самісіньким дротом Листя квітки які діткнулися дроту, засохли, але стали ніби ізоляцією для живого листя і квітів-братів, і вони продовжували квітнути поряд із смертю. Це було символічно...” [2:268].

Василь Бондар дуже детально описує усі події, які відбувалися упродовж 1943 року. Та ось: “Минув сорок третій, знаменний рік війни. Фашисти терпіли поразку за поразкою. В’язні відчували, як у них за плечима виростають крила оживають душі, мужніють серця. І ось та зима видалися погожими, теплими, і хоч в їхньому житті було так холодно, що жодна найбездомніша собака не вижила б там, їх грів палкий вогонь надії. Життя текло, мов каламутна лінива течія, але в’язні підбадьорилися...” [2:295].

Василь Бондар у повісті описує навіть ті моторошні картини із життя в’язнів, коли треба було ночувати під голим небом під час дощу. На ранок багато в’язнів не підвелось: “Строкатими купами лежали вони в калюжах дощової води, присмоктавшись до чужої землі, як до рідної...” [2:298].

Тема нерозривної єдності людини й природи присутня в усіх творах Василя Бондаря. Звернення до природи допомагає відтінити найсуттєвіше в житті людини й духовному світі. Він прагне через уособлений образ природи підкреслити важливість подій, що відбуваються. Автор постійно звертається до природи, як до своєрідного свідка, який усе розуміє, відчуває найпотаємніші порухи людської душі [2:308]: “Дощ падав суцільною завісою”, “Дощ перейшов у мряку”, “Почав накрапати дощ” [2:333].

Пейзажі у повісті “Листя летить проти вітру” надзвичайно багатозначні, різноманітні за своїм характером, масштабністю, зоровим і слуховим враженням, емоційним впливом. Почуття краси у творчості Василя Бондаря співвіднесено з почуттям Природи. Тому не дивно, що протягом усього твору автор показує дощі, які асоціюються із сірістю, поганим настроєм, болем тощо.

Василь Бондар розказує про те, що все ж таки найсильніші перемагають. Андрій зі своєю командою обеззброюють фашистів у концтаборі та беруть машини і мотоцикли і тікають на фронт, для того, щоб допомогти “своїм” здобути перемогу. Але сталося так, що через деякий час на них почали наступати фашисти. Але і цей бій вони витримали, хоча було не легко.

Письменник у творі вказує чіткі конкретні дати подій. Знати про них міг лише очевидець тих подій, про які йде мова у творі. Це ще раз говорить про те, що твір є автобіографічним, події, описані самим автором не вигадані, головний герой Андрій Швець – сам автор.

Проблеми, поставлені Василем Бондарем у повісті “Листя летить проти вітру”, привертають увагу багатьох дослідників. Це і осмислення героїзму перш за все як духовної моральної якості людини, і дослідження умов формування, джерел героїчного характеру, спадкоємності революційних традицій, і загострена увага до проблеми довіри до людини, заперечення хворобливої підозрілості, зневага до неї, що виявляється в минулому [1:34-35].

Роздуми про можливість щастя для людини, про його зміст і ціну й складають в основному філософський пласт повісті Василя Бондаря “Листя летить проти вітру”. Наголошення права людини на щастя і необхідності безнастанної боротьби за його утвердження – невід’ємна риса всієї творчості Василя Бондаря. У повісті “Листя летять проти вітру” ця концепція людського щастя втілена чи не найбільш повно і цілісно. Сам духовний досвід війни викликав ці напружені роздуми. Її закінчення, п’янка радість перемоги, народжували надії на те, що тепер зникне з життя все потворне й зле, що люди, які такими зусиллями й жертвами завоювали мир, достойні безхмарного світлого щастя. Цей радісний пафос, що відображав духовну суспільну атмосферу, звучав у багатьох воєнних творах, хоч у наступні роки він доповнювався все тривожнішими мотивами. Крім того, саме у воєнних випробуваннях, в екстремальних жорстоких ситуаціях глибше розкривалися

внутрішні можливості людини, її здатність до високих почуттів і вчинків, самовідданість, жертвність у відстоюванні життя тощо.

Василь Бондар у повісті “Листя летить проти вітру” малює цільний, виразний характер людини у всій складності життєвих обставин. Що показово: майже не виводячи свого героя із сфери трудової діяльності, автор дає чітке уявлення про душевне багатство й силу натури. Цього досягнуто, передусім, передачею тих непростих, часом драматичних умов, за яких довелося Андрію Швецю утверджувати свою правоту, подавати приклад односельцям. Василь Бондар добирає такі факти, епізоди з життя Андрія Швеця, які яскраво малюють нам людську особистість героя, розкривають найістотніше, найпривабливіше в ньому.

Саме така повість “Листя летить проти вітру”, написана в кращих традиціях радянської воєнної прози, і мужність її сповнює серце гордістю за наш народ, його силу, велич, гуманність. Патріотичний пафос повісті природний і щирий, він впливає з почуттів глибоких і сильних, заявлених з усією художньою переконливістю. Повість малює, так би мовити, локальну картину війни, кілька її епізодів, кілька облич, що оточували юного героя на його перших позиціях у концтаборах. Але масштабність твору незмірно зростає від того, що “локальність” подій підноситься до рівня широкого узагальнення [3:82-86].

У повісті “Листя летить проти вітру” розповідається про повоєнну невлаштованість і розчарування демобілізованих. Так, по суті написані Василем Бондарем герої, їхня доля протистояли західноєвропейським письменникам. Але річ не в зовнішньому контрасті, а в художній глибині й своєрідності, з якими відбилися у творі Василя Бондаря настрої і погляди головного героя. Василь Бондар устами своїх героїв не раз висловлює найісторичніші міркування про характер і суть літературної роботи. Він демонструє огиду до будь-якої пози, пишномовних повчань тощо.

Досить ущипливо письменник показує картини знущань над людьми в період війни. Найважче і найпочесніше, зауважував Василь Бондар “бути на

рівні звичайного “середнього читача” з його складним і насиченим духовним життям, з його реальними запитами й вимогами. Це не заклик до нівелювання літературних творів і зниження художніх критеріїв до якогось умовного середнього рівня: це лише означає велику й незмінну повагу письменника до свого читача, вміння утворити атмосферу довірливої і відвертої розмови з ним, досягти справжнього душевного контакту, відмовившись від принизливого “поплескування по плечах”.

Такого принципу у літературній діяльності дотримувався Василь Бондар. Це природна основа його творчої вимогливості і обдуманих художніх прийомів. Тон проникливої щирості, середньої прямої ніколи не зраджує письменника. Навіть коли герої Василя Бондаря діти або підлітки (а це буває частенько), ми не відчуваємо в його голосі поблажливої чи моралізаторської нотки, він завжди веде розмову “на рівних”, викликаючи повагу до людини й збуджуючи природний інтерес до її духовного світу. Повість Василя Бондаря “Листя летить проти вітру” виразно окреслила творчі уподобання автора, особливості його художнього стилю, принципу підходу до зображення людини.

Література

1. **1. Агєєва В.** Пам’ять подвигу (Українська воєнна проза 60–80-х рр.) – К.: Наукова думка, 1989. – 272 с. **2. Бондар В.** Все – правда. Листя летить проти вітру. Повість. – К.: Українська видавнича група, 1995. – 342 с. **3. Брюгген В.** Рубежі часу // Прапор. – 1969. – № 11. – С. 82 – 86. **4. Шарова Т.М.** Василь Бондар: художня модель світу в автобіографічних творах письменника // Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. – № 2. – Запоріжжя, 2008. – С. 251 – 257.

Аннотація

Творческое наследие Василия Бондаря хочется рассматривать как определенную целостность. Целостность произведений Василия Бондаря “Все- правда”, “Листья летят против ветра” определяется прежде всего тематическим

единством. Ведущей темой отмеченных произведений является судьба человека в концлагерях, ее поступки и внутренние переживания. Важных проблем касается писатель в своих произведениях. Это и осмысление героизма, и исследование условий формирования источников героического характера, преемственности революционных традиций, и заостренное внимание к проблеме доверия к человеку, возражение болезненной подозрительности, пренебрежение к ней, что оказывается в прошлом.

Summary

It is desirable to examine the creative inheritance of Vasiliy Bondar as certain integrity. Integrity of works of Vasiliy Bondar “All-true”, “Leaves fly against wind” concerns foremost by thematic unity. The fate of man is the leading theme of the noted works in concentration camps, its acts and internal experiencing. A writer touches important problems in the works. This and comprehension of heroism, and research of terms of forming of sources of heroic character succession of revolutionary traditions, and sharp attention to the problem of trust to the man, objection of sickly suspiciousness, neglect to her, that appears in the pas.